

5 • Lagdelt sætningsstruktur

af Peter Harder

5.1. Substans og struktur samt indhold og udtryk i syntaksen

Syntaks har siden Chomsky (1957) været den centrale disciplin som diskussionen om sprogstruktur i alt væsentligt har handlet om (til afløser for morfologien, som var strukturalisternes yndlingsdomæne). Som det fremgår af indledningskapitlet, har diskussionen været præget af polarisering. Den generative hovedstrømning har fokuseret på beviserne for at man ikke kunne *udlede* sprogstruktur af diskursive eller semantiske faktorer, og har brugt det som argument for at sprogstrukturen måtte forstås som noget der havde sit udspring i en indre, måske medfødt, kognitiv struktur. Den funktionalistiske og kognitive opposition har modsat fokuseret på at syntaktiske relationer overalt hvor de forekommer, hænger snævert *sammen* med semantiske og diskursive faktorer, og det derfor er misvisende at reservere et særligt kontekstfrit rum for netop syntaktiske problemer. Generative grammatikere har opfattet denne kritik som irrelevant, fordi intet forhindrer at der kan være alle mulige korrelationer mellem syntaktiske træk på den ene side og semantiske og diskursive træk på den anden, og opfattet insisteringen på at behandle syntaks sammen med semantik og pragmatik som en benægtelse af syntaksens eksistens som selvstændigt analysetrin. Den funktionelle og kognitive opposition har omvendt opfattet fremhævelsen af netop de punkter hvor syntaksen ikke direkte kan korreleres med semantik og pragmatik/diskurs, som en hypostasering af det rent arbitrære på bekostning af det motiverede aspekt af sproget.

I dansk funktionel lingvistik undgår man denne polarisering og den fejlkommunikation den resulterer i, ved at anskue syntaksen i lyset af de to grundlæggende sondringer der i revideret form er overtaget fra Hjelmlev, nemlig mellem substans og struktur på den ene side og indhold og udtryk på den anden. Set i denne optik udgør syntaksen i al banalitet det analysetrin hvor man beskriver hvordan mindstetegn kan forbindes med hinanden til komplekse tegn. Derved lægger man en ny strukturering oven i den der opererer på mindstetegn-niveau: Hvert mindstetegn består i kraft af en forbindelse mellem et udtryk (fx sproglyden [å]) og et indhold (her et vandløb af mellemstørrelse) – og dette sker i kraft af en strukturering af de relevante substansområder hvorved bl.a. [å] afgrænses fra nabolydene [o] og [ø] og vandløbet afgrænses fra naboindholdene 'bæk' og 'flod'. Denne betragtning, hvor hvert tegn anskues for sig i relation til substansen, har en paradigmatiske karakter: Indhold og udtryk er hver for sig defineret ved at være adskilt fra andre indholds- og udtryksstørrelser. Når mindstetegn anskues som størrelser der forbindes med hinanden, dvs. syntagmatisk, kommer nye typer af udtryks- og indholdsfænomener i fokus.

På indholdssiden er spørgsmålet på det syntaktiske trin ikke primært hvordan tegnindholdet er relateret til 'virkeligheden eller konceptuelle domæner uden for sproget', men hvordan de særskilte enkeltindhold kan relateres til hinanden på en sådan måde at der opstår større sammenhængende indholdsstørrelser. (Dette har så også konsekvenser for hvordan det samlede indhold bliver, og derved kan man også på det syntaktiske trin interessere sig for 'udskæring af substansen' – man skal blot nærme sig dette spørgsmål *via*

spørgsmålet om hvordan de særskilte tegnindhold kan relateres til hinanden). På udtrykssiden er spørgsmålet tilsvarende hvordan de særskilte tegnudtryk kan relateres til hinanden således at de signalerer eksistensen af et komplekst tegn. I denne optik opstår problemet om udtrykssyntaktiske strukturer som en bivirkning af spørgsmålet om hvordan man kan beskrive sammenhængen mellem indholds- og udtryksstørrelser. Autonomien kan netop derfor aldrig blive total, jf. indledningskapitlet: Uden at man forudsætter størrelser der skal hænge sammen på en eller anden måde, kan man slet ikke forstå syntaktiske relationers plads i sprogsystemet. Uden særskilte tegn ingen syntaks – uden indhold og udtryk ingen enkelttegn.

Den afhængighed der her argumenteres for, er imidlertid ikke en ensidig afhængighed nedefra og op. På et mere fundamentalt plan kan man tvært imod argumentere for at det er *ytringsindholdet* der er det grundlæggende forudsatte niveau (jf. Harder 1996); det giver ingen mening at forestille sig et sprog hvor man ikke havde ytringsbetydninger, men kun ordbetydninger. Anskuet fra denne vinkel forudsætter særskilte enkelttegn altså en proces hvorved man differentierer ytringsindhold ud i særskilt kodede fragmenter som substantiver og verber. I det øjeblik denne proces har fundet sted, gælder afhængigheden imidlertid begge veje: Man kan ikke tænke spørgsmålet om syntaktiske kombinationer, hverken på udtrykssiden eller på indholdssiden, uden at se kombinationerne både i forhold til de enkelte fragmenter og i forhold til hele ytringen.

Syntaksens partielle autonomi i forhold til enkelttegnene, herunder enkelttegnenes betydning, består i at der findes mønstre for hvordan enkelttegnene kombineres, som ikke kan udledes direkte af de egenskaber som tegnene har hver for sig. Pointen her er at det sproglige niveau hvorpå enkelte betydningsstørrelser bringes til at hænge sammen med andre, har et sæt af opgaver som afviger fra den 'segmentale' opgave med at inddrage størrelser fra relevante betydningsområder som genstand for betegning (*å, spise, under, Frede, flink*, for nu at vise eksempler fra forskellige ordklasser). Det at indikative sætninger i dansk og engelsk skal have et eksplicit subjekt (jf. også kap. 1 s. 12), er ikke en lovmæssighed som kan udledes af enkelte ordbetydninger; det handler om hvordan man opbygger sætningsbetydninger, dvs. ytringsbetydninger struktureret som sætninger. Derfor er eksistensen af et syntaktisk analyseniveau fundamentalt også i en funktionel lingvistik. Det at dette område har særlige karakteristika betyder imidlertid på ingen måde at det er formelt frit i luften svævende uden forankring i semantik og pragmatik. Tvært imod er det syntaktiske trin på flere leder særlig grad afhængigt af semantik og pragmatik: Ikke blot forudsætter det (som tegn på ordniveau) en meningsfuld verden af størrelser som sprogbrugerne kan henviser til, og ikke blot forudsætter det (som holofrastiske ytringer a la *skål!*) et interaktionelt mål som taleren kan opnå ved at bruge udtrykket – det forudsætter også et inventar af meningsfulde tegn som kan bringes til at samarbejde syntaktisk som led i indkodningen af hele udsagn.

Syntaksen skal med andre ord forbinde de betydningsmæssige fragmenter med deres (i traditionel forstand) 'semantiske' indhold til en ytringshelhed med det rigtige (i traditionel forstand) 'pragmatiske' potentiale. Hertil kræves at det syntaktiske analysetrin har egenskaber der går ud over både det 'rent' semantiske, forstået som egenskaber ved ordene isoleret set, og det 'rent' pragmatiske, forstået som egenskaber ved ytringen som helhed i dens kommunikative sammenhæng. Men disse egenskaber har også tegnkarakter, dvs at de har en udtryksside og en indholdsside.

5.2. Lagdelt indholdsstruktur: Repræsentation og interaktion

Arbejdsdelingen mellem nominale og verbale størrelser og den betydningsforskel der er knyttet til den, er fundamental for al syntaktisk analyse, jf. fx Langacker (1987), herunder valens (se kapitlet herom). Der er imidlertid en anden dimension i den syntaktiske analyse, som ikke kommer til sin ret i forbindelse med en valensbetragtning. Valens (= kombinatorisk potentiale) er som udgangspunkt bundet til enkelttegn, og selvom betragtningen gradvis kan udvides til at omfatte stadig mere komplekse størrelser, er den bundet til en nedefra-og-op-betragtning – den kan ikke tage udgangspunkt i en større helhed og bevæge sig fra den 'nedad' imod delene.

Den såkaldt lagdelte struktur tager derimod udgangspunkt i en forestilling om forskellige opgaver som en ytring skal løse for at være et funktionelt komplet bidrag til sproglig interaktion. Disse opgaver er ikke som udgangspunkt bundet til en bestemt realisering og anlægger derfor et mere helhedsorienteret syn på analysen af sammenhængende sproglige ytringer. Der er ingen modstrid mod de to analysetyper – tværtimod er det en nødvendighed for et funktionelt sprogsystem at enkelttegnene og deres kombinationspotentiale kan passes ind i en helhed der lever op til de grundlæggende semantisk-pragmatiske krav til ytringer.

Den lagdelte analyse har dansk funktionel lingvistik overtaget fra den hollandske funktionelle grammatik (jf. Hengeveld 1989, Dik 1989, 1997); en historisk og kritisk gennemgang af FG-modellen, inklusive den lagdelte models udvikling frem til i dag, er givet i Anstey (2004). (I Tøgeby 2003 findes et eksempel på videreudvikling af lagdelt indholdsstruktur i dansk sammenhæng) Udgangspunktet var en tvedeling der er kendt fra den filosofiske diskussion mellem en ytrings repræsentative aspekt og dens interaktive aspekt, jf. Searles (1969) distinktion mellem det propositionelle indhold *p* og den illokutionære værdi *F*. Det samme propositionelle indhold kan bruges på forskellige måder i interaktion, og denne forskel i illokutionær værdi kan signaliseres sprogligt: *Jeg kommer* kan fx. være et løfte eller en advarsel, svarende til *Jeg lover dig at jeg kommer* eller *Jeg advarer dig om at jeg kommer*. I rent sprogvidenskabelig sammenhæng, således som det indgår i Diks FG-model, er det imidlertid de grammatisk udtrykte illokutioner der er interessante, fx sondringen mellem den interrogative sætning *Kommer han?* og den deklarativ sætning *Han kommer*. Også her har vi det samme propositionelle indhold og forskellig interaktiv funktion – men her er det illokutionære potentiale indkodet i selve grammatikken, på dansk signaleret ved ordstillingsforskellen mellem de to sætningstyper.

Sondringen mellem proposition og illokution er velkendt og udbredt. FG-modellens særlige fortjeneste var at vise hvordan man kunne analysere hele indholdet i en sætning som værende opdelt i lag, således at alle forskellige typer af grammatiske og leksikalske udtryksmidler (og altså ikke kun de to der indgik i Austins og Searles basale sondring) kunne placeres i forhold til hinanden i en lagdelt struktur. Der var dog fortsat en basal tvedeling mellem et inderste 'repræsentationelt' lag og et ydre 'interaktivt' lag. Denne model har siden undergået et antal forskellige udviklinger, som ikke vil blive gennemgået her (jf. Mackenzie og Gomez-Gonzalez 2004 for den nyeste publicerede version). Det eneste der vil blive forsøgt i det følgende, er at vise i hvilken form den lagdelte sætningsanalyse indgår i DFL's analysemodel.

Det mest grundlæggende kan beskrives med udgangspunkt i hvad der ovenfor er beskrevet som at repræsentation er placeret som det 'indre', mens det interaktive lægger sig 'uden på' eller 'oveni'. Ifølge denne betragtningsmåde er repræsentation kernen i en ytring, og uden på den kommer der så en interaktiv værdi som bestemmer hvad det repræsenterede kan bruges til i sammenhængen. Mere præcist er relationen imellem dem at opfatte som noget dynamisk, nemlig som en relation hvor det 'indre' fungerer som input til en operation: Den illokutive operator (fx interrogativ) forvandler indholdet fra at være en afbildning af noget til at være en (potentiel) sproghandling, der rejser spørgsmålet om hvorvidt det rent faktisk er tilfældet. Denne fundamentale tvedeling kan danne udgangspunkt for en karakteristik af den grundlæggende formel for sætningsbetydninger, nemlig konceptuel repræsentation indlejret i interaktion. Heri ligger også noget om forholdet mellem funktion og konceptualisering: Den konceptuelle repræsentation er kun et skridt på vejen til det fuldt artikulerede ytringsindhold – det færdige resultat (både set fra en produktions- og en receptionssynsvinkel) er ikke en konceptual repræsentation, men en udnyttelse af noget konceptuelt til at iværksætte en interaktiv handling.

Det fremgår af denne fundering at den lagdelte struktur i sit væsen er et indholdsfænomen. Selve forestillingen om at noget sidder 'inderst' og får et nyt potentiale ved at blive input til en operator der kommer 'udenpå', er indholdsmæssige betragtninger. På udtrykssiden er den nærmeste modsvarighed lineær rækkefølge (jf. kapitlet om topologi) – der til gengæld ikke i sit væsen er noget der gælder indholdet (hele indholdet i en ytring skal være til stede samtidig, hvis man skal forstå den). Derfor vil standardbetegnelsen i DFL-sammenhæng være *lagdelt indholdsstruktur* snarere end blot *lagdelt struktur* (der ville være den mest direkte oversættelse af *layered structure*).

Når der i dette kapitel tales om at lagdeling gælder hele ytringsindholdet, er det underforstået at der er tale om indholdsmæssigt komplekse ytringer, fornemmeligt sådanne som har sætningsstruktur (som forudsat i Diks funktionelle grammatik). NPer har også en lagdelt struktur (jf. Rijkhoff 1992, 2002), og disse kan udgøre hele ytringer (som i *sikke en ynkelig idiot!*). Men som også understreget af Mackenzie (1998, 2000) er holofrasen et typisk format for ytringer, og fordi de er kodningsmæssigt simplexe størrelser, kan de ikke analyseres med henblik på at beskrive relationen mellem deres bestanddele, og derfor gælder det lagdelte format i sagens natur ikke for dem.

5.3. Billard-modellen som kerne i den lagdelte indholdsstruktur.

Fordi den lagdelte indholdsstruktur som udgangspunkt har opdelingen af hele ytringens struktur, kan den beskrives oppefra og ned, som det er sket i foregående afsnit. Når man går fra den helt overordnede logik i beskrivelsen ned til analysen af enkelte sætninger, åbenbarer der sig imidlertid et standardformat som gør det muligt at se også den lagdelte struktur nedefra og op. Derved kommer den i sit første trin til at bevæge sig parallelt med den klassiske valensanalyse.

Perspektivet er imidlertid ikke helt det samme, fordi den lagdelte indholdsstruktur er orienteret imod den gradvise hierarkiske opbygning af sætningsindholdet – det drejer sig ikke, som i valensanalysen, primært om de enkelte størrelses kombinationspotentiale (med udtryksstørrelserne som traditionel fokus, se kapitlet om valens). I dette hierarki er de nominale størrelser det laveste trin. Nominale størrelser er i det syntaktiske perspektiv

arvtagere til den centrale egenskab ved navneord, nemlig at betegne 'størrelser'. Sådanne udtryk forudsætter for at forstås ikke andre udtryk i sætningen, men kan forstås direkte i relation til den omhandlede virkelighed: udtryk som *Marcus* og *løven* kan forstås som betegnelse for de pågældende størrelser uden hensyn til hvilke begivenhedsforløb de måtte være involveret i. Omvendt kan verber, der betegner begivenheder eller tilstande som størrelser kan indgå i, som fx verbet *dræbte* ikke forstås uden at man forudsætter at nominale størrelser er involveret, nærmere bestemt to: en til at udføre handlingen og en til at være genstand for den (som i *Marcus dræbte løven*). Dette ensidige forudsætningsforhold beskrives af Langacker (1987) i analogi med forholdet mellem billard-baller og de begivenheder som spillet består af: Man kan beskrive den røde og den hvide bal hver for sig uden at en begivenhed er nødvendig, men en begivenhed svarende til verbet *ramme* kan ikke beskrives uden at have ballerne med i beskrivelsen: *den røde bal rammer den hvide bal*.

Derfor kommer verbet i det semantiske hierarki en etage over de nominale størrelser: verber kræver et input i form af nominale størrelser for at kunne løse deres semantiske opgave, som er at prædicere noget om de nominale størrelser. Dette er den første operation i opbygningen af den lagdelte struktur: Verbet opererer på de nominale størrelser og skaber derved et indhold af større kompleksitet. Jespersen kaldte denne størrelse en *nexus*; her kaldes den i overensstemmelse med FG en *prædikation*, fordi det minder om den funktionelle indholdsopgave som verbet har. Når et verbum prædicerer, altså 'tilskriver' størrelser en egenskab eller en relation, opstår der en kompleks helhed hvor størrelserne bringes i forbindelse med hinanden. Denne helhed forstås oftest i relation til dens rent repræsentationelle funktion, nemlig at beskrive et sagforhold eller en begivenhed, også kaldet en *State of Affairs* (SoA). Det fremgår imidlertid af beskrivelsen at der også er en dynamisk, funktionel relation imellem verbalt og nominalt indhold, bestående i at verbet 'gør noget ved' de nominale argumenter. Den underliggende logik er den at det er i kraft af sit funktionelle potentiale at verbet kan operere på de nominale størrelser og derved konvertere helheden til et sagforhold.

Den lagdelte analyse har ikke noget at sige om de mere specifikke relationer mellem verbum og argumenter (involverende semantiske funktioner som agens og patiens) – det sorterer under valensbeskrivelsen. Det betyder naturligvis at en lagdelt analyse ikke er tilstrækkelig i sig selv.

5.4. Højere niveauer i sætningssemantikken:

prædikation, proposition, illokution

Prædikationen med dens billard-model af det betegnede sagforhold udgør den repræsentationelle, deskriptive kerne i sætningsindholdet. Men sætninger har andre elementer end verber og deres argumenter. For at se hvorfor må man præcisere forskellen mellem prædikationen selv og hele sætningsindholdet. Prædikationen er neutral med hensyn til om den beskriver noget virkeligt eller ej, og hvilken situation man anvender den på. Det er svært at eksemplificere, fordi prædikationer ikke kan stå alene. Det bedste eksempel er måske konstruktioner som *Jens danse* i en sætning som *Jeg har aldrig set Jens danse*. Der er ingen angivelse af tid, sted eller virkelighed – det er kun en afbildning af en begivenhedstype af en bestemt art.

Hvis man vil have en prædikation bragt i relation til noget som den skal beskrive, sker det ved at tilføje (deiktisk) tempus, som i (*mon*) *Jens danser?* Nu ved vi det drejer sig om hvad der er tilfældet i den deiktiske nutid. Heri ligger endnu ikke noget om hvorvidt det passer eller ej, kun om hvad der er for en del af virkeligheden vi overvejer. Ligesom deiktisk nutid ikke tilføjer beskrivende indhold a la 'nutidighed' til prædikationen, gælder det også om datid at det ikke føjer 'fortidighed' til det prædicerede indhold. *Hun var i godt humør* betyder ikke at hendes gode humør tilhører fortiden, kun at vi taler om en bestemt fortidig situation.

Det der sker ved at foretage en sådan tilkobling, er at spørgsmålet om sandhedsværdi nu rejses alene i kraft af sætningens kodede indhold. Derved er udtrykket på ny opgraderet til en ny semantisk kategori, denne gang fra prædikation til *proposition*. I modsætning til prædikationen, som er en abstrakt begivenhedstype, er propositionen et konkret bud på hvad der kunne være tilfældet i en bestemt situation ude i den verden man taler om.

Derfor er en proposition ikke en rent repræsentationel størrelse, men noget der kan gøres gældende som bidrag til en potentiel handling, nemlig at udsige noget om verden. Propositioner findes imidlertid, lige som prædikationer, ikke i løs vægt i sproglig kommunikation. For at forvandles til en komplet sætningsbetydning skal den kobles enten med en deklarativ eller en interrogativ illokution – som dermed konverterer propositionen til en sproghandling. De to standard-illokutioner har hver deres handlingsværdi: man kan vælge imellem selv at fremføre en påstand eller give plads for at en anden kan fremføre en påstand.

Som det er fremgået, kommer man hele tiden fra et lavere trin til et højere ved at lade en operator applicere på det foregående trin. Denne relation er af funktionel karakter og svarer til en relation der er central i hele menneskets forhold til sin livsverden. Vi er som mennesker ikke henvist til at bruge tingene som vi finder dem – vi kan bearbejde dem med henblik på at opgradere dem indtil de svarer til vores behov. Hvis vi finder en kartoffel, behøver vi ikke spise den rå, men kan lade en koge- eller stege-operator applicere på den indtil den svarer til vores ønsker. Hvis vi har noget beskidt tøj, behøver vi ikke tage det på i den tilstand det nu har, men kan underkaste det vaske-, skylle-, og tørre-operationer, indtil det svarer bedre til vores krav.

De grundlæggende trin i opbygningen af en lagdelt struktur er altså følgende:

1. Størrelser/entiteter, her kodet af nominale udtryk: *Marcus, løven*
2. Egenskaber/relationer/begivenheder, kodet af verber: *opdage, skræmme, se*
Når (2) operer på (1), får vi
3. Prædikationer
skræmme (Marcus, løven), (*Jeg så*) *løven skræmme Marcus*
4. Hvis man lader tempusmorfemer operere på prædikationer, bliver de til propositioner
præsens (opdage (Marcus, løven) ...*at Marcus opdager løven*
præteritum (skræmme (løven, Marcus)) ...*at løven skræmte Marcus*
5. Hvis illokutionære typer opererer på propositioner, er resultatet hele sproghandlinger:
a. dekl (præsens (opdage (Marcus, løven))) *Marcus opdager løven*

En opdagelse som den lagdelte struktur muliggjorde (jf. Hengeveld 1989), var at den manglende tempusmarkering i imperativer var en logisk følge af deres opgave. Det hævdes

somme tider at imperativer kan opfattes som havende en redundant futurum knyttet til sig. Men eftersom en imperativ har som funktion at kræve et bestemt sagforhold *realiseret*, ikke at koble det sammen med en bestemt situation hvor det enten passer eller ikke passer, er det logisk at imperativer opererer direkte på prædikationer, snarere end propositioner.

5b. imp (dræbe (2. pers, løven)) *Dræb løven!*

Den relation som ovenfor beskrives dynamisk ved hjælp af operationer, kan med en let drejning også beskrives ved hjælp af *skopus*-relationer: de 'indre' lag er indenfor skopus af de ydre lag. Der er ikke megen forskel mellem de to betragtninger. I begge tilfælde kan man om en given operator spørge, hvad det er for et virkefelt den applicerer på eller gælder om. Uanset hvordan man præcist vælger at fortolke den, er det den centrale indholdssyntaktiske relation som bærer hele opbygningen af komplekse betydningsstørrelser i den lagdelte indholdsstruktur.

5.5. Lagdeling og adverbialer

Som nævnt gælder lagdelingen ikke kun de grammatiske indholdsstørrelser, men også dem der udtrykkes leksikalsk. Dette viser sig især i relation til adverbialled, hvis roller i sætningen kan karakteriseres med henvisning til det niveau i lagdelingen de opererer på.

I dansk er der en strukturel opdeling mellem nexusadverbialer og indholdsadverbialer, som tvedeler efter hvad der hører hjemme i den øvre og den nedre ende af det lagdelte hierarki (jf. Togeby 1994). Men som vi skal komme tilbage til, kan man foretage en lagdeling også uden at støtte sig til en udtryksstrukturel markering af hvilke lag de hører hjemme i, fordi indholdet i sig selv markerer hvor det hører hjemme.

Det 'inderste' lag af adverbialer hører sammen med selve verbets relation til argumenterne i det FG kalder kerne-prædikationen. Mønstreksemplet på sådanne adverbialer er mådesadverbialer som *smukt*. Lidt mere yderligt (i det FG kalder den 'udvidede prædikation') sidder tids- og stedsadverbialer, som ikke berøre verbets relation til argumenterne men situerer hele kerneprædikationen. Forholdet kan eksemplificeres med sætningen

Marie sang smukt i går

Skopusrelationerne svarer her til den lineære rækkefølge i udtrykket: 'smukt' opererer på 'Marie sang', og 'i går' opererer på 'Marie sang smukt'.

Uden for prædikationen finder man modale adverbialer. Her overskrider man i dansk tærsklen til den øvre gruppe, der står i nexusfeltet og fx kan ende på '-vis', som *sandsynligvis*:

Marie sang sandsynligvis smukt i går

Sandsynligvis gælder hele propositionen, dvs. prædikationen opfattet som en mulig beskrivelse af hvad der var tilfældet, som det kan angives i et skopusdiagram:

dekl (sandsynligvis (præt (i går (smukt (syng (Marie))))))

Fordi de øvre adverbialer har deres egen særskilte topologiske placering, svarer skopusforhold og linearitet i udtrykket ikke til hinanden her.

Endelig kommer vi til et indholdsdomæne der kun delvis lader sig placere inden for rammerne af den lagdelte struktur, nemlig informationsstruktur. De såkaldte konjunktionale adverbialer har til opgave at placere hele sætningsindholdet, inklusive dets illokutionære status, i relation til den interaktive og tekstlige sammenhæng. Et adverbial som *desuden* signalerer at hele sætningsindholdet skal forstås som en yderligere bekræftelse af det foregående. *Desuden sang Marie sandsynligvis smukt i går* har derfor skopusrelationerne

Desuden (decl (sandsynligvis (præt (i går (smukt (syng (Marie))))))

5.6. Substans, struktur og lagdeling

Med de tekstorganiserende elementer nåede vi op til den øverste ende af sætningens semantiske hierarki. Det er naturligt at vende omkring og spørge hvordan perspektivet ændrer sig hvis man herfra igen anskuer sætningsindholdet oppefra, som et spørgsmål om dele af et samlet ytringsindhold, i stedet for at bevæge sig nedefra og op.

Perspektivet oppefra har en naturlig affinitet til den betragtning som man vil anlægge i en pragmatisk sammenhæng (hvilket også er grunden til at den nyeste udgave af FG-modellen, jf. Hengeveld 2004, eksplicit anlægger denne vinkel på den lagdelte struktur, i modsætning til Dik-modellen der begynder nedefra): Den talende kan formodes først og fremmest at vælge på hvilken måde han vil knytte an til situationen, samt hvilken type sproghandling han vil udføre, snarere end at begynde med at vælge hvilken prædikation han ønsker at foretage. Hvis man ser på hvilken logik der er i konstruktionen af det sproglige udtryk, er der imidlertid også gode grunde til at tænke nedefra og op, som vi gjorde ovenfor. Man kan fx dårligt tage definitivt stilling til om man ønsker at sige *sandsynligvis*, førend man ved hvilken proposition man agter at udtrykke.

Denne dobbelthed giver anledning til at fremhæve at den lagdelte model er praktisk netop ved at være neutral i forhold til hvilken vej man ønsker at nærme sig den. Der er grund til at tro at man er nødt til som taler at have strategier for at 'få enderne til at mødes' – dvs at man må kunne lade de to retninger køre parallelt i produktionsprocessen for at både få sine kommunikative hensigter opfyldt og få de sproglige tegn til at arbejde sammen på den rigtige måde. Den lagdelte model beskriver hvordan komplekse udtryk skal *kompilere*s, ikke hvordan de skal *eksekveres* (dvs. produceres) – med en analogi fra datalogien.

Den form for afhængighed som de øvre lag har i forhold til de nedre, svarer til det Langacker (1987) kalder *konceptuel dependens*. Kernen i denne dependens er at en operator er nødt til at have et indhold at operere på, hvis den skal give mening. Ligesom er verbum kræver argumenter, kræver en tempusform en prædikation, og den deklarative operator kræver et propositionelt indhold, hvis de skal kunne give mening.

Men de nedre lag har også en form for afhængighed af de øvre, nærmere bestemt en som er den inverse relation af konceptuel dependens, nemlig *funktionel dependens*: Uden de øvre lag ved vi ikke hvad de nedre lag skal bruges til i kommunikationen. To NPer som *den røde bal* og *den hvide bal* kan som nævnt konceptuelt set godt stå alene – men det er ikke noget tilfælde at *den røde bal den hvide bal* ikke er et velformet udsagn. Vi kan nemlig ikke se hvad vi kommunikativt skal stille op med de to ved siden af hinanden, uden nogen forklaring. Der er

også flere andre trin der er obligatoriske i sprog som dansk, af funktionelle grunde. Vi så ovenfor at hverken prædikationer eller propositioner kan stå alene i dansk: Prædikationer er funktionelt afhængige af at blive koblet til virkeligheden, og propositioner er funktionelt afhængige af at blive brugt som indhold i en sproghandling.

Lagdelingen er hele vejen igennem blevet beskrevet som funktionelt motiveret – og det er den også. Men beskrivelsen tilslører en sondring der ellers er lagt megen vægt på i beskrivelsen af dansk funktionel lingvistik, nemlig sondringen mellem substans og struktur. Den lagdelte struktur kan opfattes på begge måder. For det første kan den opfattes som et universelt semantisk hierarki der beskriver hvordan en ytring kan opbygges. I FG-teorien er den lagdelte struktur beskrevet som et universelt grundlag for sprogbeskrivelse; Dik og Kahrel (1992) viser hvordan man kan bruge modellen til at oversætte mellem forskellige sprog. Ifølge de præmisser der er lagt til grund for denne bog må dette opfattes som en substansbeskrivelse: Sådan ser ytringsindhold ud, uanset hvordan det enkelte sprog vælger at kode dem. Det giver også god mening: En påstand må have et indhold, og en begivenhed må have deltagere, uanset hvilket sprog man så vælger at tale.

Men netop fordi sprogstruktur forudsætter – og strukturerer – en (indholds)substans, kan man ikke af denne beskrivelse slutte hvordan det enkelte sprogs lagdelte struktur ser ud. Det at substansen er forudsat, betyder at det enkelte sprogs lagdelte struktur ikke kan indrette sig vilkårligt i forhold til substanshierarkiet (prædikationer må altid være inden i illokutioner og ikke omvendt). Men inden for de rammer der er sat, er der plads til væsentlige forskelle. Præcis hvilke og hvor mange sondringer der er mulighed for (eller tvang til) at bruge i det enkelte sprog, varierer i betydeligt omfang. Det er kun et mindretal af sprog der har tempus i den forstand der er beskrevet her, som noget der markerer forskellen på en prædikation og en proposition – og det betyder i sprog som mandarin at den samme verbalform kan fungere på prædikationsniveau eller på propositionsniveau (hvor det sidste indebærer at den læses som en beskrivelse af en bestemt situation, jf. ovenfor).

Netop propositionen er velegnet til at illustrere den lagdelte struktur anskuet som substansfænomen, altså som noget der er fælles for sprogene og kodes forskelligt af dem (jf. kapitlet om substans og struktur). Propositionen er i sin oprindelse et filosofisk begreb og betegner som sådan noget der har at gøre med evnen til at tænke logisk om verden (uanset sprog). Evnen til at gøre sig (sande eller falske) forestillinger om hvad der er tilfældet, kan tænkes at manifestere sig i flere forskellige mentale medier og altså ikke kun i sproglig form. En billedlig repræsentation forbundet med en intentionel rettedhed mod det man gør sig antagelser om, vil således være en proposition ifølge dette kriterium. Ser man propositioner i tværprogligt perspektiv, er det desuden forskelligt bl.a. hvor mange prædikationer der kan pakkes ind i én samlet proposition – i engelsk bl.a. ved hjælp af non-finitte konstruktioner som *It took him a month to read the article* og *He spent the weekend cutting down the hedge*. Generelt gælder det at der er flere forskellige struktureringer af komplekse indhold, afhængig af de praksisser de indgår i, og at sprogets strukturering af dem typisk har en partielt ikonisk og partielt autonom status i forhold til dem.

Lagdelt struktur og valenssyntaks kan i princippet bringes til at dække hinanden som strukturel beskrivelse af elementer i det enkelte sprog, hvis man fører valensen hele vejen op til det illokutionære og tekstlige niveau. Modalverber og illokutionære adverbier har også valenspotentialer; man kan også beskrive den deklarative operator som noget der har en (på

konceptuel dependens baseret) valensrelation til propositionen. Eftersom den lagdelte struktur er særlig velegnet til at beskrive elementers placering i et samlet hierarki, der rækker ud over hvad det enkelte element har direkte valensrelationer til, er der imidlertid gode grunde til at fastholde de to som forskellige indfaldsvinkler. Det giver også mulighed for at se de to sæt af relationer som noget der interagerer: Ofte kan de samme elementer optræde på flere forskellige pladser i den lagdelte struktur – samtidig med at de i vidt omfang bevarer deres egenskaber som enkeltelementer, herunder deres valensrelationer (jf. også kap. 10 om perfektiv og imperfektiv i bulgarsk). De to sæt dependensrelationer har hver deres klart afgrænselige kernerområder, hhv. kombinationspotentialer anskuet ud fra det enkelte (simple eller komplekse) tegn (valens) og overordnede relationer mellem de størrelser der tilsammen konstituerer hele ytringer (lagdelt indholdsstruktur).

Referencer

- Anstey, Matthew P. 2004. "Functional Grammar from its inception". In Mackenzie, J. L., & M. A. Gómez-González. Eds. 23-72
- Chomsky, Noam. 1957. *Syntactic Structures*. The Hague: Mouton
- Dik, Simon C. 1989. *The Theory of Functional Grammar. Vol 1: The Structure of the Clause*. Dordrecht: Foris.
- Dik, Simon C. and Peter Kahrel. 1992. "ProfGlot: a multi-lingual natural language processor", Working Papers in Functional Grammar 45.
- Dik, Simon C. 1997a. *The Theory of Functional Grammar. Part 1: The Structure of the Clause*. Edited by K. Hengeveld. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.
- Dik, Simon C. 1997a. *The Theory of Functional Grammar. Part 2: Complex and Derived Constructions*. Edited by K. Hengeveld. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.
- Harder, Peter. 1996. *Functional Semantics: A Theory of Meaning, Structure and Tense in English*. Trends in Linguistics. Studies and Monographs 87. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Hengeveld, Kees. 1989. "Layers and Operators in Functional Grammar". *Journal of Linguistics* 25: 127–157.
- Hengeveld, Kees. 2004a. "The Architecture of a Functional Discourse Grammar". In Mackenzie, J. L., & M. A. Gómez-González. Eds. 1-21. 365-378.
- Hengeveld, Kees. 2004b. "Epilogue". In Mackenzie, J. L., & M. A. Gómez-González. Eds. 365-378.
- Langacker, Ronald W. 1987. *Foundations of Cognitive Grammar, Vol. 1: Theoretical Prerequisites*. Stanford: Stanford University Press.
- Mackenzie, J. Lachlan. 1998. "The basis of syntax in the holophrase". In Hannay, M., & A. M. Bolkestein. Eds. *Functional Grammar and Verbal Interaction*, 267-295. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Mackenzie, J. Lachlan. 2000. "First things first: towards an incremental Functional Grammar". *Acta Linguistica Hafniensia* 32, 23-44.
- Mackenzie, J. Lachlan. 2004. "Functional Discourse Grammar and language production". In Mackenzie, J. L., & M. A. Gómez-González. Eds. 179-195.
- Mackenzie, J. L., & M. A. Gómez-González. Eds. 2004. *A New Architecture for Functional Grammar*. Berlin: Mouton de Gruyter.

- Rijkhoff, Jan. 1992. *The Noun Phrase. A Typological Study of its Form and Structure*. Amsterdam: University of Amsterdam.
- Rijkhoff, Jan. 2002. *The Noun Phrase*. Oxford: Oxford University Press
- Searle, John R. 1969. *Speech Acts*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Togeb, Ole. 1994. "Speech acts and information structure in Functional Grammar". In E. Engberg-Pedersen, L. F. Jakobsen & L. S. Rasmussen. Eds. *Function and Expression in Functional Grammar*, 183-195. Functional Grammar Series 16. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.
- Togeb, Ole. 2003. *Fungerer denne sætning?* København: Gad.